

Hanefî Mezhebi Açısından Amel-i Ehl-i Medîne'nin Delil Değeri

Muhammed Fatih TURAN

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Assoc. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University Faculty of Theology

Erzincan/TÜRKİYE

fatih.turan@erzincan.edu.tr | orcid.org/0000-0002-9371-4453

Abdullah ALAHMAD

Doktora Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

PhD Student, Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences Institute

Erzincan/TÜRKİYE

alahmad8@gmail.com | orcid.org/0000-0002-1935-1009

Öz

Fıkıh literatüründe amel-i ehl-i Medîne kavramı, Medîne halkının uygulamalarını ve belirli bir fikhî meseledeki ittifakını ifade eder. Amel-i Ehl-i Medîne, Mâlikîlerin çoğu tarafından bağlayıcı bir delil kabul edilmiş olup, bazı Mâlikî kaynaklarında esas icmâın Medîne ahalisinin icmâı olduğuna dair ifadelere bile rastlanmaktadır. Mâlikîler, haber-i vâhidin hüccet kabul edilebilmesi için, Medîne ehlinin uygulamalarına uygun olmasını ve kıyâs (İslam hukukunun temel ilkeleri) ile çelişmemesini şart koşmuşlardır. Bununla birlikte İmam Mâlik (ö.179/795), hadislerin uygulanması ve yorumlanmasında amel-i ehl-i Medîne'yi temel bir ölçüt olarak kabul etmiş, amel-i ehl-i Medîne'ye aykırı olan hadisleri delil olarak değerlendirmemiştir. Bir başka ifadeyle sünneti temsil eden asıl

Geliş/Received: 28.03.2025 | **Kabul/Accepted:** 15.06.2025 | **Yayın/Published:** 30.06.2025

Atıf/Citation: Turan, Muhammed Fatih– Alahmad, Abdullah. “Hanefî Mezhebi Açısından Amel-i Ehl-i Medîne'nin Delil Değeri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 45 (Haziran 2025), 431-454./Turan, Muhammed Fatih– Alahmad, Abdullah. “The Evidentiary Value of ‘Amal Ahl al-Madina from the Hanafi School's Perspective’”. *Journal of Islamic Law Studies* 45 (June 2025), 431-454.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1667287>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Muhammed Fatih TURAN – Abdullah ALAHMAD | CC BY-NC-ND 4.0 International

bilgi kaynağını amel-i ehl-i Medîne olarak görmüştür. Mâlikîler dışındaki mezhepler ise bu görüşlere açık bir biçimde karşı çıkarak sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Hanefî usul kaynaklarında da diğer mezhepler gibi genel kanaat, Medîne'nin icmâ açısından özel bir konuma sahip olmadığı, icmâın sadece Medîne'nin coğrafi sınırları içinde gerçekleşen bir durum olarak kabul edilemeyeceği ve Medîne uygulamalarının bağlayıcı bir delil sayılamayacağı yönündedir. Hanefî usul kaynaklarında genel olarak amel-i ehl-i Medîne'nin Mâlikîler tarafından icmâ ve katî bir delil sayılması eleştirilse de bu kaynaklardan birkaçında Medîne ehlinin uygulamasının zannî bir delil değeri taşıdığından bahsedildiğine, ayrıca fûrû kaynaklarındaki sınırlı sayıdaki meselelerde bazı Hanefî fakihlerinin amel-i ehl-i Medîne'ye istinaden hüküm verdiği rastlanmaktadır. Bu durum, Hanefîlerin amel-i ehl-i Medîne'yi bir delil olarak tamamen mi reddettiklerinin yoksa sadece icmâ kabul edilmesine mi karşı çıktıklarının tespitini gerekli kılmıştır. Bu saikle çalışmada hem Hanefî usul kaynaklarındaki konuyla ilgili açıklama ve değerlendirmelerden hem de fûrû kaynaklarındaki bazı örneklerden yola çıkılarak Hanefîler açısından amel-i ehl-i Medîne'nin delil değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Netice olarak, Hanefî literatüründe amel-i ehl-i Medîne'nin bütünüyle reddedilmeyip zannî bir delil kabul edildiği ancak oldukça az sayıda meselede istifade edilen bu delilin Hanefî içtihat sistematğinde sınırlı bir etkiye sahip olduğu, sistematik biçimde kullanılmadığı ve hüküm tahririnde genel geçer bir referans olarak benimsenmediği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hanefî Mezhebi, Mâlikî Mezhebi, Usûl-i Fıkıh, Fûrû-ı Fıkıh, Delil, Amel-i Ehl-i Medîne.

The Evidentiary Value of 'Amal Ahl al-Madina from the Hanafi School's Perspective

Abstract

In the literature of Islamic jurisprudence (fiqh), the concept of 'amal ahl al-Madinah refers to the practices of the people of Medina and their consensus on specific legal matters. This practice has been accepted by most Mâlikî scholars as a binding legal proof (hujjah), and in some Mâlikî sources, it is even asserted that the true ijma' (consensus) is the consensus of the people of Medina. The Mâlikîs stipulated that, for a solitary report (khabar al-wāḥid) to be considered authoritative, it must conform to the practices of the people of Medina and not contradict qiyās (analogical reasoning based on Islamic legal principles). However Imām Mâlik regarded 'amal ahl al-Madinah as a fundamental criterion in the application and interpretation of hadith. He did not accept hadiths that contradicted this practice as valid legal evidence. In other words, he saw the true source of knowledge that represents the Sunnah as being embodied in the practice of the people of Medina. Other schools of Islamic law have strongly opposed

this view and have offered sharp criticisms. In the Ḥanafî uşûl (legal theory) sources, as in other madhhabs, the general view is that Medina does not hold a special status in terms of *ijmāʿ*, and that consensus cannot be confined to a specific geographical region like Medina. Thus, the practices of the people of Medina cannot be considered a binding legal proof. Although *ʿamal ahl al-Madīnah* is criticized in Ḥanafî uşûl works, a few sources do mention that the practice of the people of Medina may carry the weight of speculative (*zannî*) evidence. Furthermore, in a limited number of cases found in *furûʿ* (substantive legal) sources, some Ḥanafî jurists appear to have issued rulings based on the practice of the people of Medina. This raises the question of whether the Ḥanafîs completely rejected *ʿamal ahl al-Madīnah* as a source of law or only opposed its being equated with *ijmāʿ*. Therefore, this study aims to clarify the probative value of *ʿamal ahl al-Madīnah* in the Ḥanafî school by examining relevant discussions in both uşûl and *furûʿ* sources. As a result, it has been concluded that in Ḥanafî literature, *ʿamal ahl al-Madīnah* was not entirely rejected but regarded as a speculative (*zannî*) proof; however, it was utilized in only a very limited number of cases, had a minimal impact on the Ḥanafî legal methodology, was not employed systematically, and was not adopted as a universally applicable reference in legal deduction.

Keywords: Hanafi School, Maliki School, Usul-i Fiqh, Furu-i Fiqh, Evidence, Amal Ahl al-Medina.

Giriş

Son kutsal kitap Kur'an'ın ve son Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Kur'an'ın tatbiki olan hadis-i şeriflerinin doğru bir şekilde anlaşılması ve bunlardan doğru ve isabetli şer'î hükümlerin çıkarılması, fıkıh âlimlerinin en öncelikli meselesi olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yirmi üç yıla yakın süren İslam'ı tebliğ görevi, ibadetler ve beşerî ilişkilerle ilgili ayrıntılı hükümlerin bildirilmesi ve öğretilmesi, ağırlıklı olarak Medîne döneminde şekillenmiştir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hem Kur'an'ı açıklamak amacıyla hem de müstakil olarak getirdiği hükümlerin en geniş uygulama alanı Medîne şehri olmuştur.¹

Hicrî birinci asırda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını sürdürdüğü ve vefat ettiği Medîne şehri, burada ikamet eden sahâbîlerin yoğun ilmî faaliyetleriyle önemli bir ilim merkezi hâline gelmiştir. Bu faaliyetlerin odak noktalarından biri, sünnetin öğrenilmesi olmuş, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının ardından sünneti öğrenmek isteyen birçok kişi Medîne'ye gelmiş ve orayı "sünnet yurdu" olarak adlandırmıştır. Medîne,

¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/21.

barındırdığı çok sayıda sahâbî sayesinde toplumun eğitiminde önemli bir rol üstlenmiş ve burada İslâmî bir gelenek şekillenmeye başlamıştır. Fıkî hükümlerin çıkarılmasında farklı içtihat yöntemleri benimseyen fakihler, bazen kendi hocalarından aldıkları sünnet bilgisi ve rivayetleri esas alırken, bazen de şehrin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe tarafından yurt edinilmesi sebebiyle Medîne'deki sünnet bilgisini ön plana çıkarmıştır.²

Amel-i Ehl-i Medîne, Medîne halkının tatbikatını ve teşriî bir konudaki ittifakını ifade etmektedir. Mâlikî mezhebinin kurucu imamı İmam Mâlik'in Medîne halkının amelini derlemeye çalışması ve fetvalarında söz konusu amelî dikkate alan bir metot takip ederek hem sünneti hem de sünnete aykırı olmamayı tespit kriter kabul etmesi, ayrıca bazı Mâlikî kaynaklarında esas icmâın Medîne ahalisinin icmâı olduğu yönündeki ifadeler yer verilmesi, amel-i ehl-i Medîne'nin daha çok Mâlikîler ile anılmasını sağlamıştır. Öte yandan başta Hanefîler olmak üzere diğer mezhepler ise amel-i ehli Medîne'ye Mâlikîlerden farklı bir yaklaşım sergileyerek onların bakış açısını şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Bu durum amel-i ehl-i Medîne'nin mezhepler açısından delil değeri hakkındaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir.³

Hususiyetle Hanefîlerin amel-i ehl-i Medîne'ye bakış açısını ve onlar açısından hüccet değerini tespit etmeyi amaçladığımız çalışmamıza başlarken, İslam hukuku alanında günümüzde yapılmış amel-i ehl-i Medîne ile ilgili bazı çalışmalara rastladık. Mesela Nasi Aslan'ın "Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vahid'in Değeri Üzerine" isimli makalesinde, Hanefîlerin umûmü'l-belvâ anlayışı ile Mâlikîlerin amel-i ehl-i Medîne anlayışı arasındaki benzerlikler ortaya konulmuştur. Çalışmada Hanefîlerin herkesin bilmesi icap eden ve uygulamada meşhur olması gereken bir hususta (umûmü'l-belvâ) âhâd haber gelmesi durumunda onunla amel etmediği, Mâlikîlerin de benzer şekilde amel-i ehl-i Medîne'ye ters olan âhâd haberleri dikkate almadığı örnekleriyle gösterilerek, sünneti hadisle özdeşleştiren

² Mehmet Emin Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek* (Ankara; Ankara Okulu Yay., 1998), 67; Recep Özdemir, "İmam Mâlik'in Fıkîhinde "Sünnet" Kavramı", *EKEV Akademi Dergisi* 20/67 (Aralık 2016), 334; İsak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı* (İstanbul; Rağbet Yayınları, 2018), 182.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer Et-Temimi el-Mâzeri, *İzâhü'l-mahsul min burhâni'l-usûl*, thk. Ammâr et Tâlibî (Tunus; Dârü Garbi'l-İslâmî, 1421/2001), 329; Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime fi'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan İsmail, (Beyrut; Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003/1424), 28; Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim el-Karâfi, *Nefâisu'l-usûl fi şerhi'l-mahsûl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavvaz (Mekke; Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1995/1416), 8/3739; Ahmed Bekir, *Histoire de l'École Mâlikite en Orient jusqu'à la fin du moyen âge* (Tunus; y.y., 1962), 35-49; Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", 3/21, 22.

Şâfiîlerin aksine Hanefîler ve Mâlikîler'in onu uygulamayla bütünleştirerek yaşayan sünnet mefhumunu öne çıkardıkları zikredilmiştir.⁴

İslâm Ansiklopedisinde yer alan “Amel-i Ehl-i Medîne” maddesinin yazarı İbrahim Kâfi Dönmez ise amel-i ehl-i Medîne'yi kavramsal açıdan ve kısımları itibariyle ele almıştır. Dönmez çalışmasında kısaca Hanefîlerin icmânı belirli bir bölge veya topluluk ile sınırlandırmayacağı düşüncesinden hareketle Medîne icmânı mutlak anlamda reddetme eğiliminde olduklarını ifade etmiştir.⁵

Dikkatimizi çeken bir diğer çalışma da Sebîlû'r-Reşâd Mecmuasının “Fıkıh ve Fetva” kısmında “Amel-i Ehl-i Medîne” başlığıyla yayımlanan ve Ali Duman tarafından tercüme edilen İzmirli İsmail Hakkı'nın eseri olmuştur. Bu çalışmada, fıkıh usûlü kitaplarının ekserisinde amel-i ehl-i Medîne'nin gereği kadar açıklanmadığı, bu yüzden ne olduğunun tam olarak anlaşılamadığı ileri sürülmüş ve genel hatlarıyla amel-i ehl-i Medîne nedir? sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır.⁶

Sümeyye Onuk Demirci de “Fukahâ-yi Seb'a ve İslam Hukuk Tarihindeki Yeri” isimli doktora tezinden istifade ederek hazırladığı “Fukahâ-yi Seb'a ve Amel-i Ehl-i Medîne'nin Delil Değeri” adlı makalesinde, amel-i ehl-i Medîne'nin hem kavram hem de metot olarak İmam Mâlik'ten önce Medîne fukahâsı tarafından bilinip kullanıldığı ve bağlayıcı bir delil kabul edildiği tespitini yapmıştır. Bu görüşünü tâbiûn döneminde Medîne'deki fikhî faaliyetlerin yürütülmesine öncülük eden fukahâ-yi seb'a'nın amel-i ehl-i Medîne'yi hüccet kabul ettiğine ve onunla amele işaret ettiğine dair örnekleriyle desteklemeye çalışmıştır.⁷

Hasan Küçükosman da “İmam Muhammed'in Medîne Ehline Yönelttiği Eleştireler Hakkında Bir İnceleme” adlı makalesinde toplamda yedi fikhî meselede İmam Muhammed'in (ö.189/805) İmam Mâlik'in şahsında Medînelilere yönelik sünnete aykırı hareket ettiklerine dair iddialarını değerlendirmiştir.⁸

Amel-i Ehl-i Medîne hakkında yapılmış lisansüstü çalışmalar da bulunmaktadır. Mesela İrfan Zengin'in “İmam Mâlik'in Medîne Ameli Gereği Uygulamadığı Rivayetlerin

⁴ Nasi Aslan, “Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (Temmuz-Aralık 2004), 19-31.

⁵ Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medîne”, 3/21-25.

⁶ İzmirli İsmail Hakkı “Amel-i Ehl-i Medîne Nedir?”, sad. Ali Duman, *Hikmet Yurdu* 8/16 (Temmuz Aralık 2015), 231-240.

⁷ Sümeyye Onuk Demirci, “Fukahâ-i Seb'a ve Amel-i Ehl-i Medîne'nin Delil Değeri”, *Eskiye* (Eylül 2019), 347-365.

⁸ Hasan Küçükosman, “İmam Muhammed'in Medîne Ehline Yönelttiği Eleştireler Hakkında Bir İnceleme”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (Haziran 2023), 43-59.

Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında İmam Mâlik’in Amel-i Ehl-i Medîne’ye aykırı olması sebebiyle hüccet almadığı hadislerin değerlendirmesi yapılmıştır.⁹ Rahime Betül Taşçı’nın “İslam Hukuk Metodolojisinde Amel-i Ehl-i Medîne ve Umûmü’l-Belvâ Kavramlarının Mukayesesi” adlı Yüksek Lisans çalışmasında ise amel-i ehl-i Medîne ve umûmü’l-belvâ kavramlarının İslâm hukuku metodolojisindeki konumları itibarıyla farklılık taşıdığı, amel-i ehl-i Medîne’nin Mâlikîler açısından müstakil bir delil olarak gündeme gelirken, umûmü’l-belvânın Hanefîler açısından ahad hadisın kabul edilip edilmemesinde önemli bir etken olduğu, bununla birlikte her iki kavramın da yaşayan uygulamanın önemini gösterdiği belirtilmiştir.¹⁰ Halil Özkan’ın “İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri” adlı doktora çalışmasında ise sadece amel-i ehl-i Medîne’nin değil, “Ehl-i Kûfe” ve “Ehl-i Şam” gibi tabirlerin mahiyeti ve muhtevası hakkında bilgi verilmiştir.¹¹ Baysu Mutluay’ın “İmam Mâlik’in Muvatta’ı Bağlamında ‘Medîne Ehlinin Ameli’ Kavramı” isimli doktora çalışmasında ise amel-i ehl-i Medîne’nin mahiyeti ve kavramsal çerçevesi ele alınmış, İmam Mâlik’in Muvatta’da amel-i ehl-i Medîne’yi aktarırken kullandığı lafızlar tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır.¹²

Yaptığımız araştırmalar neticesinde, bahsettiğimiz çalışmalar da dahil olmak üzere Hanefîler açısından amel-i ehl-i Medîne’nin hüccet değerinin müstakil ve kapsamlı bir şekilde ortaya konulmadığını gözlemledik. Zira İzmirli İsmail Hakkı’nın ilgili çalışmasında da ifade ettiği gibi klasik fıkıh kaynaklarının çoğunda amel-i ehl-i Medîne’den sistematik biçimde bahsedilmemiş, daha çok Mâlikîlere yönelik eleştiriler bağlamında yer verilmiştir.¹³ Amel-i ehl-i Medîne hakkında Hanefîler de daha çok icmâ mevzuunda değerlendirmeler yapmış ve Mâlikîlerin bu konudaki anlayışlarını tenkit etmiştir.

Hanefî usûl kaynaklarında amel-i ehl-i Medîne’nin Mâlikîler tarafından icmâ sayılması eleştirilse de fîrû kaynaklarında sınırlı sayıdaki belirli meselelerde bazı Hanefî fakihlerin Medîne ehlinin uygulamalarını esas aldığı müşahade edilmektedir. Bu durum, Hanefîlerin amel-i ehl-i Medîne’yi bir delil olarak tamamen mi reddettiklerinin

⁹ İrfan Zengin, *İmam Mâlik’in Medîne Ameli Gereği Uygulamadığı Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1-186

¹⁰ Betül Taşçı, *İslam Hukuk Metodolojisinde Amel-i Ehl-i Medîne ve Umûmü’l-Belvâ Kavramlarının Mukayesesi*, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 1-121.

¹¹ Halil Özkan, *İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 1-329.

¹² Baysu Mutluay, *İmam Mâlik’in Muvatta’ı Bağlamında ‘Medîne Ehlinin Ameli’ Kavramı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), 1-281.

¹³ bk. İzmirli İsmail Hakkı, “Amel-i Ehl-i Medîne Nedir?”, 231.

yoksa sadece icmâ ve bağlayıcı delil kabul edilmesine mi karşı çıktıklarının tespitini gerekli kılmaktadır. İşte bu saikle çalışmamızda hem Hanefî usul kaynaklarındaki konuyla ilgili açıklamalardan hem de fûrû kaynaklarındaki bazı örneklerden yola çıkılarak Hanefîler açısından amel-i ehl-i Medîne'nin delil değeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Amel-i Ehl-i Medîne Kavramı

Kısaca Medîne halkının uygulaması manasına gelen amel-i ehl-i Medîne, daha çok “Medîne’de yaşayan sahâbenin ve onların takipçilerinin (tâbiîn ve tebe-i tabiîn) tatbikatı ve teşrîî bir konudaki ittifakı” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁴ Klasik fıkıh kitaplarında pek tarifi yapılmasa da özellikle Mâlikî kaynaklarındaki açıklamalardan, amel-i ehl-i Medîne’nin iki şekilde ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Medîne’de Hz. Peygamber zamanından beri nesilden nesile aktarılan uygulamalar şeklindeki naklî amel, diğeri de Medîne ehlinin bir davranış üzerinde ictihad yaparak icmâ etmesi yani ictihadî ameldir.¹⁵

Amel-i Ehl-i Medîne’nin fıkıh litaretüründe yer bulmasında en çok etkisi bulunduğu kabul edilen İmam Mâlik, *Muvatta*’nda merfû, mevkûf ve maktû haberler yanında amel-i ehl-i Medîne’yi de nakletmiş, çoğunlukla rivayetleri amel kriteriyle değerlendirerek yorumlamıştır. Genellikle “sünnet”, “emr” ve “amel” kelimeleri ile Medîne halkının ittifak ettiği görüşleri ortaya koymaya çalışmıştır. Mesela sıklıkla kullandığı “bize göre uygulama şudur.” “bize göre sünnet şudur.” “sünnet böyle olagelmıştır.” “sünnet şöyledir.” “bize göre amel şöyledir.” “bize göre amel böyle değildir.” “bize göre üzerinde icmâ olan uygulama şudur.” “bu, beldemiz âlimlerinin yapageldikleri bir uygulamadır.” ifadeleri ile amel-i ehl-i Medîne’yi kastederek sünneti bu çerçevede değerlendirmiştir.¹⁶

Medîne halkının tatbikatına ve şer’î bir meseledeki ittifakına öncelik verilmesi fikri ilk defa İmam Mâlik tarafından ortaya atılmamıştır. Gerek sahâbe döneminde gerekse tâbiîn döneminde Medîne ehlinin uygulamalarının hüccet kabul edildiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Mesela Hz. Ömer’in (ö.24/644), amele muhalif hadis rivayet edenlere yönelik eleştirisi, Abdullah b. Ömer’in işler karıştığı Medînelilerin dediğine

¹⁴ Ahmed Nur Sayf, *Amelü ehli’l-Medîne beyne mustalahati Mâlik ve arâi’l-usûliyyin* (b.y.; Dâru’l-Buhûsi li’d-Dirâreset’il-İslamiyye, 2000/1421), 443, 444; Abdurrahman b. Abdillâh eş-Şa’lân, *Usûlü’l-fikhi’l-İmam Mâlik* (Riyâd; Camiatu’l-İmam Muhammed b. Saudi’l-İslâmî, 2003/1424), 1042.

¹⁵ Ebu’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (Kadı İyâz), *Tertibü’l-medârik ve taqrîbü’l-mesâlik li-ma’rifeti a’lâmi mezhebi’l-İmâm Mâlik* (Beyrut; Dâru Mektebeti’l-Hayat, 1387/1967), I, 73; Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medîne”, 22.

¹⁶ bk. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik (İmam Mâlik), *Muvatta* (Yahya b. el-Leysî rivayeti), thk. Muhammed Fuâd Abdullbâkî (Beyrut; Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1985/1406), Talak, 11, 29, 77; Nikah, 9, 23; Ferâiz, 13, 14, 15; Akdiye, 17, 43; Mükâteb, 1, 3; Büyû’, 16, 25, 37, 61; Hudûd, 8, 27.

müracaat edileceğini belirtmesi, Zeyd b. Sâbit'in (ö.45/665) “*Medîne ehli bir konuda ittîfak ettiğinde bil ki o sünnettir.*”¹⁷ şeklindeki sözü, Medîne ehlinin uygulamalarının bazı sahâbîler tarafından da dikkate alındığını göstermektedir. Tâbiîn döneminde özellikle fukahâ-yi seb’a olarak adlandırılan ve Medîne’de yaşayan ve oradaki fikhî faaliyetlerin icrasında rol oynayan fakihlerin de Medîne ehlinin amelini hüccet kabul ederek hükümler verdiği görülmektedir.¹⁸ Mesela bu âlimlerden Saîd b. Müseyyeb (ö.15/636), ihrama girmiş kimsenin nikâhının geçersiz olduğu yönündeki görüşünü, Medîne ehlinin icmâi olarak belirtmiştir.¹⁹ Fukahâ-yi Seb’a’dan sayılan bir diğer fakih Urve b. Zübeyr de (ö.23/643) hata ile yaralamalarda ödenecek diyet miktarının üçte bire ulaşmadığı durumda âkilenin sorumluluğu yüklenmeyeceği şeklindeki görüşü emr-i sünnet şeklinde niteleyerek, Medînelilerin amelinin bu şekilde olduğuna işaret etmiştir.²⁰ Süleyman b. Yesâr da (ö.34/634) “*Yetiştığım insanlar, yemin kefâreti verecekleri zaman küçük müd ölçüsüyle bir müd buğday verirlerdi ve bunu yeterli görürlerdi.*” ifadeleriyle Medîne ehlinin görüş birliğine işaret etmiştir.²¹ Verdiğimiz misallerde Mâlikîlerden daha önce bazı fakihler tarafından Medîne ehlinin uygulamalarının hüccet kabul edildiği görülse de amel-i ehl-i Medîne kavramı Mâlikî mezhebi ile daha çok alan bulmuştur. Zira yukarıda da bahsettiğimiz gibi Medîne halkının amelinin ilk derlemeye çalışan İmam Mâlik, fetvalarında amel-i ehl-i Medîne’ye riayet etmiş, kimi zaman sünnet ile amel-i ehl-i Medîne’yi kastetmiş, bunların yanında Mâlikî kaynaklarında esas icmân Medîne ahalisinin icmâi olduğu yönündeki ifadelerle yer verilmiştir.

2. Genel Olarak Mezheplerin Amel-i Ehl-i Medîne’ye Bakışı

Amel-i Ehl-i Medîne’yi bağlayıcı bir delil gören ve birçok kaynağında Medîne ehlinin ittîfakını icmâ kabul eden Mâlikîler, bu görüşlerine “*Medîne, körüğün demirin kirini giderdiği gibi kötü insanları temizler.*”²² hadisini delil göstermişlerdir. Onlara göre bu hadisteki “*kötü (خبث)*” kelimesi, hatayı da içerir. Dolayısıyla, Medîne ehlinin icmâi

¹⁷ Kadî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 1/ 66.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Demirci, “Fukahâ-i Seb’a”, 354-360.

¹⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâkî, *Kitâbü's-süneni'l-kebir*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire; Merkezü Hecr, 2011), 9/500; Demirci, “Fukahâ-i Seb’a”, 354.

²⁰ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ibn Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: İdâretü't-Tibâati'l-Müniriyye, h. 1348), 11/ 51-52; Demirci, “Fukahâ-i Seb’a”, 354.

²¹ İmam Mâlik, *Muvatta*, Nüzûr ve'l-Eymân, 16; Demirci, “Fukahâ-i Seb’a”, 354.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Dimaşk; Dâru İbn Kesir, 1993/1414), Fezâilu'l-Medîne, 35 (No 1772); İbnü'l-Haccâc Ebû'l-Huseyin el-Kuşerî el-Nisâbü'rî el-Müslim, *Sahîh-i Müslim*, (Kâhire; Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuh, 1955/1374), Kitâbu'l-Hâc, 15, (No 1381).

hatadan uzak olup hak onların ittifakıyla sınırlıdır. Ayrıca Medîne, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicret ettiği, ahashabın toplandığı ve İslâm'ın yayılmaya başladığı yerdir.²³

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medîne'yi övdüğü hadislerle sık sık atıfta bulunan İmam Mâlik'e göre amelin varid olduğu yerde kesin bir bilgi söz konusudur. Bütün şehirler kendilerine ait birer amele sahip olsalar da bunlar içinde yalnızca Medîne'nin ameli makbuldür. Medîne ameli Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanırken, diğer şehirlerin ameli yöneticilerin emirleriyle oluşmuştur. İmam Mâlik, hadislerle amel ve onların yorumlanmasında da amel-i ehl-i Medîne'yi esaslı bir kriter olarak almış, amel-i ehl-i Medîne'ye aykırı hadisleri delil saymamıştır. Ona göre sünneti temsil eden asıl bilgi kaynağı amel-i ehl-i Medîne'dir. Bu kapsamda Mâlikî alimleri de haber-i vâhidin Medîne ehlinin tatbikatına ve İmam Mâlik'e nispet edilen iki görüşten birine göre kıyasa aykırı olmamasını şart koşmuşlardır.²⁴ Mesela Muvatta'da alışverişte meclis muhayyerliği bulunduğunu ifade eden ve İbn Ömer'den nakledilen *“Alıcı ve satıcıdan her biri, ayrılınca kadar muhayyerdir. Muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş bu hükmün dışındadır”* hadis-i şerifi hakkında İmam Mâlik, *“Bizde bunun belli bir tarifi yoktur. Bu konuda bilinen bir uygulama da bulunmamaktadır”*²⁵ ifadelerine yer vermektedir. Yine Muvatta'da Câbir b. Abdullah'tan (ö.78/697) nakledilen *“Herhangi bir kişiye ve çocuklarına hibe edilen umrâ, o kişinin olur. Bu umrâ hiçbir zaman hibe eden kişiye geri dönmez.”* hadis-i şerifi hakkında da İmam Mâlik şu cümleleri kullanır: *“Bize göre amel şöyledir: Hibe eden ‘bu mal sana ve çocuklarına’ şeklinde bir kayıt koymamışsa, hibe ettiği şey kendisine geri dönebilir.”*²⁶

Görüldüğü üzere İmam Mâlik, naklettiği bazı hadisleri uygulama ölçüsüyle değerlendirerek ya amele uygun bulmamış ya da Medînelilerin uygulamasında bir karşılığının olmadığını söylemiştir. Buna göre isnadıyla nakledilen bir hadis, Medîne âlimleri veya halkı tarafından sünnet olarak kabul edilen bir uygulama ile çeliştiğinde İmam Mâlik, söz konusu hadisin uygulama açısından geçerlilik koşullarını taşımadığına karar vermiştir.

Şâfiîler ise Mâlikîlerin aksine Medîne ehlinin icmânı kabul etmeyerek diğer İslam beldelerinden farklı olarak Medîne halkının amelinin özel bir delil olduğu görüşüne karşı çıkarlar. İmam Şâfiî (ö.204/820), İmam Mâlik'i, Medîne ehlinin icmânı şer'î bir

²³ Karafî, *Nefâisu'l-usûl*, 6/2698-2700; Ebü'l-Fazl Adudüddîn el-Îcî, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ* (Beyrût; Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004/1424), 2/339; Abdullah b. İbrahim eş-Şenkitî, *Neşru'l-bunûd alâ merâkî's-suûd fî usûli'l-fikh*, (Mağrib, Matbaatu Fudâle, ts.), 2/89.

²⁴ İmam Mâlik, *Muvatta*, Salâtu'l-Leyl, 7, Radâ' 30, Akdiyye, 36, Ukûl, 43; Mâzerî, *İzâhü'l-mahsûl*, 329; İbnü'l-Kassâr, *Mukaddime fî'l-usûl*, 28; Karâfî, *Nefâisu'l-usûl*, 8/3739.

²⁵ İmam Mâlik, *Muvatta*, Buyu', 79.

²⁶ İmam Mâlik, *Muvatta*, Akdiyye, 43.

delil olarak kabul ettiği için eleştirerek onlarla çokça münazara yapmasına rağmen icmân anlamını bildiklerinden şüphe ettiğini söyler. Hatta İmam Mâlik'in icmâ kaydı koyduğu yerlerin pek çoğunda esasen Medîneli âlimler arasında bile görüş birliği olmadığını iddia eder. İmam Şâfiî esasında Mâlikîlerin kendi görüşlerini amel ve icmâ olarak isimlendirdiğini “*Amel böyledir ya da icmâ böyledir.*” dediklerinde kendi görüşlerini kastettiklerini belirtir. İmam Şâfiî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) yapılan rivayetin ancak sünnet değeri taşıyabileceğini, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledildiği belirtilmeksizin ortaya konan fikir ve davranış birliğinin rivayet sayılamayacağını kabul eder.²⁷

Gazzâlî de (ö.505/1111) İmam Şâfiî'nin görüşlerine paralel olarak Medîne'nin bütün bilginleri hicretten önce de sonra da bir arada tutmadığını, aksine onların sefer ve gazveler sebebiyle farklı şehirlerde dağınık halde bulunduğunu ifade eder ve Medîne halkının ittifakının hüccet olmadığını belirtir. Öte yandan âhâd yolla rivayet edilmiş iki hadisin teâruzu halinde tercih kriteri olarak Medîne ameline başvurulabileceğini ifade eder.²⁸

Şâfiî alimlerinden Cüveynî de (ö.478/1085) Medîne amelinin icmâ sayılmasını eleştirerek Medîne âlimlerinin bir hüküm üzerinde icmâ etmeleri durumunda diğer belelerin âlimleri aynı görüşü paylaşmadığında Medînelilerin icmânının hüccet olamayacağını, ancak yeryüzünün neresinde olursa olsun tüm Müslüman âlimlerin icmânının hüccet olabileceğini belirtir.²⁹ Yine Şîrâzî de (ö.476/1083) benzer şekilde bir delilin hüccet kabulü için mekânın bir kriter olmadığını, delilleri bilmenin ve usul bilgisine sahip olmanın esas kriter kabul edilmesi gerektiğini, dolayısıyla Medîne ehlinin ittifakının bağlayıcı bir delil olmadığını belirterek Şâfiîlerin bu konudaki genel düşüncesini yansıtır.³⁰

Hanbelîler de Şâfiîlerin görüşüne benzer bir yaklaşımı benimseyerek Medîne ehline has olan görüşlerin delil kabul edilmesini reddederler. Hanbelî alimlerine göre Medîne ehlinin icmânının tevatür yoluyla gelen meselelerde hüccet olduğunu söyleyen kimse, uzak bir görüşe sapmıştır. Çünkü tevatür haberi belli bir topluluğa özgü değildir. Bu haber bazen Medîne ehlinin bir kısmı tarafından ya da başka bir topluluk tarafından

²⁷ Muhâmmad b. İdris eş-Şâfiî, *el-Umm*, thk. Ahmed Bedruddin Hassun (b.y.; Dâr Kuteybe, 1996), 14/ 399, 404, 411, 412, 516, 582-596, 608-610; Ayrıca bk. İsak Emin Aktepe, “İmam Şâfiî'nin Ehl-i Kelâm ve Mâlikîlere Karşı Hadis Savunusu”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* (Haziran 2008), 128-131.

²⁸ Ebu Hâmid Muhâmmad b. Muhâmmad ed-Dûsî el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhâmmad Abdu's-Şâfi (Beyrût; Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993/1413), 147, 148.

²⁹ Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, *Kitâbu't-telhîs fi usûli'l-fıkıh*, thk. Abdullah en-Nebâlî-Beşîr Ahmed el-Ömerî, (Beyrût; Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 3/113.

³⁰ Ebû İshâk İbrahim b. Alî eş-Şîrâzî, *et-Tabsîrâ fi usûli'l-fıkıh*, thk. Muhâmmad Hasan Hayto, (Dimaşk; Dâru'l-Fıkr, h. 1403), 365; Dönmez, “Amel-i Ehl-i Medîne”, 3/23.

nakledilmiş olabilir. Medîne dışındaki rivayetlerde hata ihtimali kabul edilip, Medînelilerin rivayetleri üstün görülemez. Zira Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) fiillerinin tamamını aktaranlar, Medîne dışında yaşayan sahâbe de dâhil olmak üzere sahâbelerin tamamıdır. Dolayısıyla bu bilginin yalnızca Medîne'de yaşayanlarla sınırlı olduğu söylenemez. Ayrıca, Medîne dışındaki bazı râvilerin Medîne'de yaşayan râvilerden daha güvenilir ve hadisleri daha iyi ezberleyen kimseler olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.³¹ Hanbelî fakihlerinden İbn Kayyim (ö.751/1350) ise herhangi bir itiraza uğramamış Medîne uygulamasını mütevâtir sünnet olarak değerlendirirken, bu özelliği taşımayan Medîne uygulamasının sahih hadis karşısında üstün bir delil niteliği taşımaya çağını ifade eder.³²

Zâhirîlerin en önemli temsilcilerinden İbn Hazm (ö.456/1064), icmân ancak sahâbe döneminde olduğunu kabul ettiğinden, Medîne ehlinin ittifakının teşri kaynağı olacağı fikrine karşı çıkar ve bu görüş sahiplerini şiddetli şekilde eleştirir. İbn Hazm, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) geldiği kesin olarak kabul edilebilecek uygulamaları tereddütsüz bir şekilde kaynak olarak benimserken, birçok fikhî meselede Medîne uygulamalarını sahih hadislere aykırı bulduğu gerekçesiyle delil olarak kabul etmez.³³

Görüldüğü üzere Mâlikîlerin aksine Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîler, Medîne ehlinin amelinin icmâ olarak kabul edilmesine şiddetle karşı çıkarlar. Nakli amelin bir hüccet olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği meselesi ise icmâ tartışmaları gölgesinde kalmış ve bu kapsamda bahsettiğimiz mezhepler açısından amel-i ehl-i Medîne'nin tümüyle teşri kaynağı olarak kabul edilmediği gibi bir anlayış ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Gazzâlî ve İbn Kayyim gibi az sayıda İslam alimi ise nakli amelin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnadının kuvvetli olması durumunda ya da hiç kimsenin muhalefeti söz konusu olmadığında delil değerinin olduğunu kabul etmiş aynı zamanda âhâd yolla rivayet edilmiş iki hadisin teâruzu halinde, tercih kriteri olarak Medîne ameline başvurulabileceği şeklinde görüşler ortaya koymuşlardır.

³¹ Muhâmmed b. el-Hüseyn b. Muhâmmed b. Halef el-Ferrâ Ebû Ya'lâ, *el-Udde fî usûli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali b. el-Mubârekî (Riyâd; y.y., 1990/1410), 4/1150-1149; Ebu'l-Hattâb Mahfuz b. Ahmed el-Bağdâdî el-Kelvezânî, *et-Temhid fî usûli'l-fikh* (Cidde; Dâru'l-Medenî, 1985/1406), 3/273; Heyet, *el-Cami' li ulûmi'l-İmam Ahmed* (Mısır; Dâru'l-Felah, 2009/1430), 5/106.

³² Şemsüddîn Ebi Abdillâh Muhâmmed el-Cevziyye İbn Kayyim, *i'lâmü'l-muvakkîn*, (Beyrut; Dâru'l-Cil, 1973), 2/ 381-396.

³³ Ebû Muhâmmed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Şâkir (Beyrut; Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 2/97, 98.

3. Hanefî Mezhebi Açısından Amel-i Ehl-i Medîne

Bilindiği üzere Hanefî mezhebinde Kitap ve sünnetten sonra en kuvvetli delil sahâbe icmâdır. Diğer taraftan ittifak olduğuna dair bir bilgi bulunmayan sahâbe sözleri de hüccet kabul edilmiştir. Çünkü Hanefîlere göre Hz. Peygamberle (s.a.v.) sohbet ettiklerinden ve nasların inmesine sebep olan hadiselerle şahit olduklarından, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitilmiş olmasa da sahâbenin düşüncelerinde isabetli olmaları ihtimali oldukça yüksektir. Bunun yanında Hanefîler, şer'î ameli konularla ilgili tâbîn alimlerinin ittifakının da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine dayandırıldığı hususunda bir tereddüt taşımamaktaydılar. Özellikle kaynağı sünnet olan farz ve haram hükümleri konusunda sahâbeler arasında ihtilaf olduğuna dair bir bilgi nakledilmemişse, sahâbenin de ittifakının bulunduğu varsayılarak, konuyla ilgili lafzî mütevâtir hadis bulunmasa bile, sahâbe ve tâbîn uygulamalarını manevî mütevâtir hadis gibi kabul etmişlerdir. Çünkü bu türden rivayetler tâbîn döneminin birçok büyük âlimi tarafından titizlikle incelenip, rivayet boyutuyla güvenilirliği kanıtlanmış hadisler olarak görülmüştür.³⁴ Bunların yanında umûmü'l-belvâ yani yaygınlığı sebebiyle toplumun tamamı tarafından bilinmemesi mümkün olmayan bir olayda rivayet edilen ahad hadislerle amel tercih edilmeyerek yaşayan sünnet mefhumu öne çıkarılmıştır.³⁵

Sahâbe söz ve ittifakı ile tâbîn ittifakına ve yaşayan sünnet mefhumuna büyük önem veren Hanefîler, fıkhi bir meselede hüküm verilirken sadece bir beldeye dayanarak *“Bizde muamele bu şekildedir.”* anlayışını kabul etmezler. Bunun muhakkak bir hadis ya da sahâbe sözüyle desteklenmesi gerektiğini savunurlar. Bu kapsamda yine sadece Medîne'de olan bir uygulamanın icmâ seviyesinde görülmesine şiddetle karşı çıkarlar. Mesela İmam Muhammed *el-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne* adlı eserinde toplumsal uygulamanın hüküm vermede bir delil olarak kabul edilmesini sert bir şekilde eleştirir. İmam Muhammed, Mâlikîlerin *“Bizde uygulama böyledir.”* şeklindeki ifadeleri hakkında *“Resûlullah ya da herhangi bir sahâbeden eser nakledebiliyor musunuz? Bilseydiniz mutlaka rivayet eder ve bize karşı delil olarak kullanırdınız. ‘Biz de uygulama böyledir.’ şeklindeki sözleriniz hiçbir anlam ifade etmemektedir.”*³⁶ cümlelerini kullanır. İmam Muhammed, eserinin birçok yerinde hadisleri Medîne uygulamalarına karşı tercih ettiğini gösterir ve pek çok yerde de İmam

³⁴ Ubeydullah b. Mes'ud es-Sadruşşeria, *et-Tavdîh li metni't-tenkih fî usûli'l-fıkh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/455, 456; Hüseyin b. Alî es-Saymerî, *Ebû Hanîfe ve Ashabuh* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1970), 10; Y. Vehbi Yavuz, *Hanefî Mezhebinde İctihat Felsefesi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 86.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Baktır, “Umûmü'l-Belvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/155, 156; Aslan, “Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine”, 31.

³⁶ Ebî Abdullah Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli Medîne*, (Beyrût, Alemu'l-Kütüb, 1983) 2/621, 622.

Mâlik ve arkadaşlarının hadislerle uymadıklarını ifade eder. Ayrıca bizzat Medîne ehlinin rivayet ettiği hadislerle onlara karşı delil getirir. Hususi olarak İmam Mâlik'i bizzat naklettiği hadisler varken amel-i ehl-i Medîne'yi tercih etmesi ve hadislerle uymaması sebebiyle eleştirir. Mesela imamın oturarak, cemaatin ise ayakta namaz kılabilceğini, Medînelilerin ise kendi şehirlerinin ameline böyle bir şey olmadığını savunarak buna karşı çıkmalarına rağmen, Resûlullah'ın hastalığı esnasında cemaate oturarak namaz kıldırıldığına dair hadis-i şerifin bizzat İmam Mâlik tarafından rivayet edildiğini belirtir.³⁷

Ebû Yûsuf (ö.182/798), İmam Mâlik'e yönelik bu hususta açık bir şekilde tenkitte bulunmasa da onun Evzâî'ye (ö.157/774) yazdığı mektuptaki şu ifadeleri İmam Muhammed ile benzer düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir: “*Helal ve haram hükmü getiren meselelerde ‘insanlar böyle yapageldi’ şeklinde delil getirilmez. İnsanların eskiden beri yaptığı çoğu şey helal değildir. İnsanların yapageldiklerini anlatsam, bunların birçoğunun Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yasakladığı şeyler olduğunu anlarsın.*”³⁸

Gerek Ebû Yûsuf'un bu açıklamaları gerekse İmam Muhammed'in Medîne ehlinin uygulaması hakkında Mâlikîlere, özelde de İmam Mâlik'e karşı yönelttiği eleştirilerin sonraki Hanefî alimleri tarafından da devam ettirildiği görülmektedir.

3.1. Hanefî Usûl-i Fıkıh Kaynaklarında Amel-i Ehl-i Medîne

Hanefî usul kaynaklarında, amel-i ehl-i Medîne mevzusuna çoğunlukla icmâ türlerinden bahsedilirken yer verilir. Ancak Hanefî alimlerinin bu konuya icmâ başlığı altında yer vermeleri, amel-i ehl-i Medîne'yi icmâ ya da icmâ çeşitlerinden biri olarak kabul ettiklerinden değil, Mâlikîlerin, “*İcmâ yalnızca Medîne ehline mahsustur, diğer belde-lerde gerçekleşen icmâ geçerli değildir.*” veya “*Medîne ehlinin ameli, bir icmâ türüdür.*” şeklindeki görüşlerini reddetmek içindir.³⁹

Hanefî usul kaynaklarında yer alan genel kanaat, Medîne'nin icmâ açısından özel bir konuma sahip olmadığı ve icmân sadece Medîne'nin coğrafi sınırları içinde gerçekleşen bir durum olarak kabul edilemeyeceği yönündedir.⁴⁰ Mesela Cessâs (ö.370/981),

³⁷ Şeybânî, *Hüce*, 1/222.

³⁸ Yakup b. İbrahim Ebû Yûsuf, *er-Red alâ siyeri'l-Evzâî*, thk. Ebû-Vefâ el-Afgânî (Haydarabad; Lecnetü'l İhyâi'l-Mearif en Numanıyye, ts.), 76.

³⁹ Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *Takvimu'l-edille fî usûli'l-fıkıh* (Beyrût; Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001/1421), 31.

⁴⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fî'l-usûl*, Kuveyt; Vüzâretü'l-Evkâfî'l-Kuveytiyye, 1994/1414), 3/321; Muhammed b. Muhammed İbn Emir el-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahrîr* (Beyrût; Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1318), 3/100; Muhammed Emîn Emir Pâdişah, *Teysîru't-tahrîr* (Beyrût; Dâru'l-Fıkr 1932/1351), 3/245.

Medîne halkı ile diğer insanların eşit olduğunu ve Medîne halkının kendilerine uyulması bakımından diğerlerine karşı bir üstünlüğü bulunmadığını ifade eder. Cessâs'a göre bütün ümmeti kapsayan icmânın delil olduğunu gösteren tüm ayetlerde⁴¹ bu hükmün yalnızca Medîne halkına özel olduğuna dair bir bilgi verilmediğinden icmâ yalnızca Medîne halkına özel kılmak caiz değildir.⁴² Debûsî de (ö.430/1039) Medîne ehlinin uygulamasının icmâ sayılmasını eleştirerek icmânın bir mekâna bağlı olmayacağını belirtir.⁴³ Serahsî de (ö.483/1090) Medîne'nin İslâm beldelerinden biri, oradaki müçtehitlerin de ümmetin müçtehitlerinin bir kısmı olduğunu ve bu manada bir ayrıcalığı olmadığını ifade eder ve şu cümleleri kullanır:

*Medîne ehli derken, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dönemindeki Medîneliler kastediliyorsa, bu görüş batıldır. Çünkü o dönemde Medîne halkı ilim açısından ileri bir topluluk değildi. Bu durumda, nasıl olur da dinî hükümlerde onların icmâsı bağlayıcı kabul edilebilir? Medîne'nin fazilet ve üstünlüğüne dair rivayetler, orada yaşayanların hepsinin hatasız olduğu anlamına gelmez. Bir belde kutsal ve korunmuş olabilir, fakat bu, o beldenin halkının hatadan masum olduğu anlamına gelmez. Nitekim, Fil Vakasında Kâbe korunmuştu, ancak Mekke halkı müşriklerden oluşuyordu. Aynı durum Medîne için de geçerlidir. Medîne'nin fazileti kabul edilse bile, orada da kötü kimseler ve dinden dönenler mevcuttu.*⁴⁴

Diğer bazı Hanefî usulcüler de eserlerinde Mâlikîlerin “Medîne, körüğün demirin kirini giderdiği gibi kötü insanları temizler.”⁴⁵ hadisini Medîne ehlinin ittifakının icmâ ve bağlayıcı bir delil olduğuna delil göstermelerine⁴⁶ karşı çıkarak, Debûsî ve Serahsî'nin cümlelerine benzer ifadelere yer verirler. Onlara göre bu hadis, Medîne ehlinin icmânının bağlayıcı olduğunu göstermez. Medîne'nin “kötülükten arınması” sadece ona özel bir durum değildir, diğer beldelerde de bu durum söz konusu olabilir. Mekke'nin fazileti hakkında pek çok hadis bulunmasına rağmen, onun icmâa temel teşkil ettiğini gösteren bir delil yoktur. Meselede belirleyici olan şey, beldenin kendisi değil, müçtehitlerin içtihat ve istinbat yapabilme yetkinliğidir. Medîne ehli, bütün ümmetin tamamı değildir. Dolayısıyla, onların bir görüş üzerinde birleşmesi, tüm müçtehitlerin ittifakı anlamına gelmeyip, sadece bazı müçtehitlerin görüş birliğinden ibarettir.⁴⁷

⁴¹ Bakara, 143; Al-i İmran, 100; Nisâ, 115; Lokman, 15.

⁴² Cessâs, *el-Fusûl*, 3/321.

⁴³ bk. Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 31.

⁴⁴ Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 314.

⁴⁵ Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, Fezâilu'l-Medîne, 35 (No 1772); Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbu'l-Hâc, 15, (No 1381).

⁴⁶ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn el-Karâfî. *Nefâisu'l-usûl*, (Mekke; Mektebetu'n-Nizar, 1995/1416), 6/2699.

⁴⁷ Ebû'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî ibnü's-Sââtî, *Nihâyetü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*, thk. Sa'd bin Garir bin Mehdi es-Selemî (Mekke; Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, 1985), 1/276; Sa'deddîn Mes'ud b. Ömer et-Teftâzânî,

Görüldüğü üzere Hanefî âlimleri usul eserlerinde, Medîne ehlinin amelinin icmâ ve bağlayıcı bir delil olarak görülmesini açıkça reddetmektedirler. Bu durum, akla şu soruyu getirmektedir: Hanefîler, yalnızca amel-i ehl-i Medîne'nin kesin bir delil (hüccet-i kat'îyye) olarak kabul edilmesine mi karşı çıkmaktadır, yoksa onun zannî bir delil olarak kullanılabilirliği konusunda da bir görüşleri bulunmakta mıdır?

Hanefî usul eserlerinde, Mâlikîlerin Medîne ehlinin ittifakını icmâ saymaları ve bu uygulamaları kesin bir delil (hüccet-i kat'îyye) olarak değerlendirmeleri açık bir şekilde eleştirilirken bunların zannî bir delil olarak kabul edilip edilmeyeceği hususunda çok fazla bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konudaki en net ifadeler İbnü'l-Hümâm'ın (ö.861/1457) *et-Tahrîr* isimli fıkıh usulü eserinde yer almıştır. İbnü'l-Hümâm, Mâlikî mezhebinin delillerini tartışırken Mâlikîlere yönelik olarak; “Siz Medîne ehlinin bir araya gelip ittifak ettiğini nereden biliyorsunuz?” şeklinde soru sorar ve böyle bir şeyin mümkün olmadığını savunur. Sonrasında İbnü'l-Hümâm, böyle bir ihtimal olsa dahi bu durumda amel-i ehl-i Medîne'nin icmâ değil ancak zannî bir delil kabul edilebileceğini vurgular. İbnü'l-Hümâm devamında böylesine büyük bir topluluğun ittifakının gerçekleştiği kabul edilse de amel-i ehl-i Medîne'nin bir meselede karşıt bir delil bulunmadığında destekleyici bir unsur (müreccih) olarak kullanılabileceğini açıklar.⁴⁸ Debûsî ve Abdulaziz el-Buhârî'de (ö.730/1330) İbnü'l-Hümâm'dan çok daha önce benzer bir anlayışın bulunduğu görülmektedir.⁴⁹ Bilindiği üzere İslam hukukunda bey' ve icâre akdi farklı akitler olup, bey' akdi aynın temlik, icâre ise menfaatin temlikidir. Hanefî fakihlerine göre bir akitte satış (bey') ifadesi kullanılır ancak bir karine nedeniyle kiralama kastedilirse lafzın hakiki manası terkedilir ve mecaza yani icâreye hamledilir.⁵⁰ Debûsî ve Abdulaziz el-Buhârî, hakikat ve mecaz konusunu ele alırken bu örneği vererek hakikatin mecaza hamlinde amel-i ehl-i Medîne'yi karine olarak değerlendirir ve genel olarak şu ifadeleri kullanır:

Bey' akdinde satış hem lafız hem de anlam olarak mala izafe edilmiştir. Ancak mecazen kullanıldığında, bulunduğu bağlamda mecazî bir hüküm doğurur. Mesela biri 'Kölemin menfaatini bir aylığına sattım' der ve belirli bir ücret tayin ederse, bu satış sahih bir kira akdi olur. Çünkü Medîne ehli genelde kiralamayı satış lafzıyla yapar. İşte bu yüzden

Şerhu't-telvîh alâ't- tadvîh li metni't-tenkih fî usûli'l-fikh, (Kahire; Matbaatu Muhammed Ali Subeyh ve Evlâduh, 1957/1377), 2/93.

⁴⁸ Kemâluddîn Muhâmmad b. Abdulvâhîd es-Sivâsî İbnü'l-Humâm, *et-Tahrîr* (Mısır; Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1932), 407.

⁴⁹ Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 124; Ahmed b. Muhâmmad Aluiddîn Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr an usûli'l-Pezdevî*, (İstanbul; Şeriketü's-Sehafeti'l-Osmaniyye, 1308/1890), 2/76.

⁵⁰ Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrût; Dâru'l-Marife, ts.), 7/64; Kâsânî, *Bedâi'*, 6/80.

âlimlerimiz de müdebber köle ancak sahibi vefat ettiğinde özgür olacağından herhangi birisi 'Kölemi bir aylığına sattım' dediğinde onun kiralanması anlamına geleceğini belirtirler.⁵¹

Medîne ehlinin uygulamasını bağlayıcı bir delil olarak görmeyen Debûsî ve Abdülazîz el-Buhârî'nin verdikleri bu örnekten, onların da amel-i ehl-i Medîne'yi zannî bir delil olarak müracaat edilebilir ve karşıt veya daha kuvvetli bir delil bulunmadığında müreccih bir unsur olarak kullanılabilir gördükleri anlaşılmaktadır.

3.2. Hanefî Fırû-ı Fıkıh Kaynaklarında Amel-i Ehl-i Medîne

Hanefî usul literatüründe amel-i ehl-i Medîne'nin icmâ niteliği taşımadığı ve bağlayıcı bir delil olarak kabul edilmediği yönünde genel bir kanaat bulunmakla birlikte Debûsî ile Abdülazîz el-Buhârî'nin verdiği örnek ve İbnü'l-Hümâm'ın değerlendirmeleri, bu uygulamanın karşısında daha güçlü bir delil bulunmadığı durumlarda zannî bir delil olarak dikkate alınabileceğini ortaya koymaktadır. Hanefî fırû kaynaklarına bakıldığında sınırlı sayıdaki fıkhi meselede, usul kitaplarındaki bu açıklamalara paralel olarak amel-i ehl-i Medîne'ye istinaden hüküm verildiği görülmektedir. Bazı Hanefî âlimleri tarafından amel-i ehl-i Medîne'nin hüccet olarak kullanıldığına dair tespit edebildiğimiz meseleler şunlardır:

a. Ölü hayvanın bulunduğu kuyudaki su miktarı iki kulle olduğunda suyun pis kabul edilmemesi

Hanefî mezhebindeki görüşe göre bir su kuyusunun içine fare, serçe veya bunların büyüklüğünde başka bir hayvan düşüp telef olduğunda bu kuyunun temizlenebilmesi için hayvan çıkarıldıktan sonra yirmi kova su çekilmesi gerekir. Fareden biraz daha büyük mesela tavuk, kedi, güvercin veya bunların büyüklüğünde bir hayvan düşüp ölürse o zaman kuyudan kırk kova su çekilir. Hayvan köpek, koyun gibi daha büyük olursa ya da kuyuda insan ölüsü bulunursa kuyunun sürekli beslenmesi sebebiyle suyu tamamen boşaltma imkânı olmadığında iki yüz kova boşaltılması gerekir.⁵²

Bir gün Ebû Yûsuf hamamda gusûl alıp cuma namazı kılar. Sonra bu hamamın su kuyusunda ölü bir fare olduğu kendisine bildirilir. O da bu konuda “Medîne ehlinde olan

⁵¹ Debûsî, *Takvimu'l-edille*, 124; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/76.

⁵² Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik* (Beyrut; Dâru'l-Kitabî'l-İslamî, ts.), 2/274; Hasan b. Ammâr b. Ali eş- Şürunbulâlî, *Merâkı'l-felah şerhu nuru'l-izah*, thk. Naim Zerzûr, (b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005/1425), 20, 21.

kardeşlerimizin uydukları 'suyun miktarı iki kulle (üç yüz litre) olduğunda o suda pislik olmaz.⁵³ kâidesine uyarız." sözüyle Medîne ehlinin uygulamasına göre amel edeceğini ifade eder.⁵⁴

b. Eti yenen hayvanın dışkısının temiz sayılması

Hanefî mezhebinde esas olan görüşe göre eti yenen olsun yenmeyen olsun hayvanların tüm dışkıları ve gübreler necistir. Ancak İmâm Muhammed'den gelen bir rivayete göre umûmü'l-belvâ yani hayvancılıkla uğraşanların kaçınabilmesinin imkânsız olması nedeniyle bunlar temiz kabul edilir. İmam Muhammed ile aynı görüşte olan İmam Züfer (ö.158/775) ise hayvan dışkısı ve gübresinin sadece umûmü'l-belvâ nedeniyle değil, asıl itibarıyla temiz olduğunu savunur. İmam Züfer, bu konuda delilinin ise Medîne ve Mekke ehlinin uygulamaları olduğunu belirtir.⁵⁵ Hanefî fakihlerinden Burhanuddîn el-Buhârî de (ö.616/1219) *el-Muhîtü'l-Burhânî* adlı eserinde bu durum hakkında şöyle demektedir:

Dışkılar ve gübrelerin tamamı necistir. Ancak, İmam Züfer ve İmam Mâlik, hepsinin temiz olduğunu söylemiştir. Delil olarak da Haremeyn (Mekke ve Medîne) halkının bu dışkıları yakıt olarak kullanmasını göstermişlerdir. Çünkü onlar genellikle tandırda ekmek pişiren ve yemek yaparken bunu yakıt olarak kullanırlar. Eğer gerçekten necis olsaydı, bundan faydalanmaları caiz olmazdı.⁵⁶

c. 1 Sâ'ın 5,33 rıtl kabul edilmesi

İslam'ın ilk dönemlerinde tahıl, hurma ve un gibi kuru gıdaların ölçümünde sâ' (2.917 gram) bir ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Özellikle zekât, fitre ve fidye gibi ibadetlerde ve zevcenin nafakasında sâ' ölçüsü esas alınmıştır.⁵⁷ Öte yandan bu ölçeğin miktarı hususunda mezhepler arasında olduğu gibi Hanefîlerin kendi içinde de ihtilaf vaki olmuştur. Ebû Hanife (ö.150/767) ve İmâm Muhammed, 1 sâ' ın 8 rıtl (ağırlık ölçüsü) olduğunu kabul etmiştir. Ebû Yûsuf ise Medîne ehlinin bu konudaki uygulamasını öğrendiğinde Ebû Hanife ve İmam Muhammed'den farklı olarak 1 sâ' 5,33 rıtl olarak kabul etmiştir. Bu konuda İmam Beyhakî (ö.458/1066), Hasan b. Velid el-Kureşî'den (ö.775/1373) şöyle bir ifade nakletmiştir:

⁵³ Ebû Abdillâh Muhâmmed b. Yezid el-Kazvînî İbn Mâce, *Sunen-i İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnâvut. (b.y.; Dâru'l-Risâleti'l-Alemiyye, 2009), Taharet, 75.

⁵⁴ Muhammed Emîn İbn Abidin, *Haşiyetu reddi'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, (Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1996/1386), I/75.

⁵⁵ İbn Abidin, *Haşiyetu reddi'l-muhtâr*, I/189.

⁵⁶ Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilâziz el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-burhânî fi'l-fıkhi'n-nu'mânî*, thk. Abulkerim el-Cundî, (Beyrût; Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004/1424), I/186.

⁵⁷ bk. Cengiz Kallek, "Sa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul; TDV Yayınları, 2008), 35/317-319.

Ebû Yûsuf hac dönüşü bize geldi ve şöyle dedi: ‘Sizde dikkatimi çeken ilimdeki bir meseleden bahsetmek istiyorum. İyice araştırdım, Medîne’ye geldim ve sâ’ konusunda soru sordum. Medîneliler bizim sâ’ımız Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sâ’ıdır.’ dediler. Onlara hüccetlerinin ne olduğunu sordum. Onlar da ‘Yarın delili ile sana geleceğiz.’ dediler. Sabah Ensar ve Muhacirlerinden yaklaşık elli görmüş insan ile her birinde bir sâ’ var şekilde bana geldiler. Bu elli kişiden her biri ellerindeki ölçünün Hz. Peygamber’den (s.a.v.) beri sâ’ olduğunu söylediler. İncelediğimde hepsinin eşit olduğunu gördüm. Kıyasladım, ölçüledim ve 1 sâ’nın 5,33 rtl olduğunu hafif bir eksiklikle gördüm. Neticede bu konuda güçlü bir iş gördüm ve İmâm-ı Âzam’ın görüşünü bıraktım.⁵⁸

d. Her iki tervîha arasında bir tervîha süresi kadar beklenmesi

Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre teravîh namazı tamamen bittikten sonra vitirden önce tek bir dinlenmeyle yetinmeyip her dört rekâtta bir ve en son tervîha ile vitir namazı arasında dinlenme arası verilmesi müstehaptır. Serahsî, Merginanî (ö.593/1197) ve Aynî (ö.855/1451), beş tervîhadan sonra tek bir dinlenme verilmesini, Haremeyn (Mekke-Medîne) ehlinin uygulamasına aykırı olduğunu ifade ederek reddetmiştir.⁵⁹ Bununla birlikte Hanefî mezhebinde haremeyn ehlinin uygulamasına dikkat çekilerek her bir tervîhanın imam değişikliği yapılmaksızın bir tek imamla kılınmasının müstehap olacağı ifade edilmiştir.⁶⁰

e. Vaktin girmesinden hemen önce (duyuru amacıyla) ezan okunması

Bilindiği üzere her namaz için ezan, vaktin girmesiyle birlikte okunur. Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed, vakit girmeden okunan ezanın geçerli olmayacağını, namaz vaktinde ezanın tekrar edilmesi gerekeceğini ifade etmiştir.⁶¹ Ancak Serahsî’nin nakline göre Ebû Yûsuf, sabah namazına has olarak ezanın vaktinden önce okunmasını caiz görmüş ve bu görüşünü Haremeyn (Mekke ve Medîne) ehlinin sürekli uygulamasına dayandırmıştır⁶²

⁵⁸ Beyhâkî, *Sunenu’l-kebîr* 8/296; Nureddin Ebu’l-Hasan Ali b. Sultan Muhammed Aliyyü’l-Kârî, *Fethu babil-inaye bi-şerhin-nikâye*; (Beyrût; Dâru’l-Erkâm, 1997/1418), 1/548; İbn Nüceym, *Bahru’r-râik*, 2/274.

⁵⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 2/145; Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğinanî, *el-Hidâye*, thk. Talal Yûsuf (Beyrût; Dâru İhyai’t-Turâsî’l-Arabî, 2001), 1/70; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Minhetu’s-sülûk fî şerhi tuhfeti’l-mülûk*, thk. Ahmed el-Kebîsî (Katar; Vizâretu’l-Avkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1428/2007), 149, 150.

⁶⁰ Merğinanî, *Hidâye*, 1/70.

⁶¹ Merğinanî, *Hidâye*, 1/45; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-lubâb fî şerhi’l-kitâb*, thk. Muhammed Muh-yiddîn Abdulhamit, (Beyrût; el-Mektebetü’l-İlmiyye, h.1298), 1/6.

⁶² Serahsî, *Mebûsât*, 2/145.

f. Kamet bitince namaza başlanması

Hanefî fakihleri arasında müezzinin kameti bitmeden namaza başlanması hususunda ihtilaf söz konusu olmuştur. Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre imam ve cemaatin, müezzinin “قد قامت الصلاة” yani “namaz başladı.” demesiyle birlikte namaza başlaması namazın adabındandır. Çünkü imam, bu hareketi ile müezzinin sözünü doğrulamış olur. Ancak Ebû Yûsuf'a göre ise müezzinin kameti tamamlamasına kadar beklemek ve namaza o zaman başlamak daha faziletlidir. Böylece müezzin de namazın başını kaçırmamış olur. Ebu Yûsuf bu görüşünü de yine Haremeyn (Mekke ve Medîne) ehlinin uygulamasına dayandırır.⁶³

g. Mescit içerisinde cenaze namazı kılmanın caiz sayılması

Hanefî mezhebinde fetva verilen görüşe göre cenaze namazının mescidin içinde kılınması her durumda mekruhtur. Bu kerahet ister cenaze ve cemaatin tamamı mescidin içinde olsun ister cenaze mescidin içinde, cemaat dışında veya tersi durumda olsun değişmez. Bu kerahetin sebebi, mescitlerin inşa edilme amacının farz namazların edası ve bunlara bağlı nafileler, zikirler ve ilim meclisleri olduğu düşüncesine dayanır. Ancak Ebû Yûsuf'tan mescit içerisinde cenaze namazı kılmanın caiz olduğuna dair bir görüş rivayet edilmiştir. O, bu görüşünü yine Haremeyn (Mekke ve Medîne) ehlinin uygulamasına dayandırmıştır.⁶⁴

Görüldüğü üzere Hanefî fîrû kaynaklarında çok az sayıda fikhî meselede amel-i ehl-i Medîne'ye dayanılarak hüküm verilmiştir. Bu meseleler de ekseriyetle daha faziletli olanın tespiti ile alakalı olup, farz, vacip ve haram hükmü gerektiren mevzulardan değildir. Aynı zamanda bu meselelerin büyük çoğunluğunda amel-i ehl-i Medîne'yi delil göstererek hüküm veren Ebû Yûsuf olmuştur. Bununla birlikte söz konusu meselelerin bazılarında yalnızca Medîne ehlinin uygulamasına değil Mekke ehlinin uygulamasına da işaret edilmiştir.

Sonuç

Medîne halkının uygulaması manasına gelen amel-i ehl-i Medîne, Medîne'de yaşayan sahâbenin ve onların takipçilerinin (tâbiîn ve tebe-i tabiîn) tatbikatı ve teşriî bir konudaki ittifakıdır. Amel-i Ehl-i Medîne, Mâlikîler tarafından bağlayıcı bir delil görülmüş ve birçok Mâlikî kaynağında Medîne ehlinin ittifakı icmâ kabul edilmiştir.

⁶³ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/211; Heyet, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (Ankara; Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024), 198.

⁶⁴ İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 2/128; Muhammed Emin İbn Abidîn, *Minhetu'l-hâlik ala'l-bahri'r-râik (el-Bahru'r-râik ile birlikte)* (Beyrut; Dâru'l-Kitabi'l-İslamî, ts.), 2/201.

Sahâbe söz ve ittifakı ile tâbiîn ittifakına son derece önem veren Hanefîler, fikhî bir meselede sadece bir beldenin uygulamasını ya da ittifakını bağlayıcı bir delil olarak kabul etmemiştir. Hanefîlere göre nakli amelin bir bölgede vücut bulması ya da fikhî meselede bir beldedeki fakihlerin ittifakının bulunması, onun katî bir delil olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla Hanefîler, amel-i ehl-i Medîne'yi icmâ seviyesinde bir delil görmediği gibi bağlayıcı bir delil olarak da kabul etmez. Başta İmam Muhammed'in, İmam Mâlik ve Mâlikî mezhebine yönelik eleştirileri ve Hanefî usul kaynaklarında yer alan ifadeler, bu konudaki tutumun net bir şekilde ortaya konulduğunu göstermektedir. Ancak Hanefî fakihlerin bu delili tamamen reddetmedikleri de bazı açıklamalar ve verilen hükümlerle ortaya çıkmaktadır. Hanefî usul âlimlerinden Debûsî ve Abdülazîz el-Buhârî'nin Medîne ehlinin uygulamasını misal göstererek bey' lafzının mecazen icâre manasına gelebileceği hakkındaki görüşü ve İbnü'l-Hümâm'ın amel-i ehl-i Medîne hakkındaki açıklamaları, nakzeden bir delil bulunmadığında amel-i ehl-i Medîne'nin hüccet olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Sonraki dönem Hanefî fakihlerinden de buna muhalif bir açıklamaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda Hanefî fîrû kaynaklarında oldukça sınırlı sayıdaki meselede, amel-i ehl-i Medîne'ye dayanılarak hüküm verildiği görülmüştür. Ancak bu meselelerin birkaçında Medîne ehlinin uygulaması yanında Mekke ehlinin de uygulamasına işaret edilmiştir. Söz konusu meselelerin büyük çoğunluğunda amel-i ehl-i Medîne'yi delil göstererek hüküm veren Ebû Yûsuf olmuştur.

Sonuç olarak; Hanefî literatüründe Medîne ehlinin hem uygulamasının hem de ittifakının bağlayıcı bir delil kabul edilmeyip zannî delil sayıldığı anlaşılmaktadır. Bu uygulamaya Hanefî kaynaklarında tespit edebildiğimiz kadarıyla oldukça az sayıdaki meselede atıf yapılmış olması, söz konusu delilin Hanefî içtihat sistematğinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu, mezhep içtihatlarında sistematik biçimde kullanılmadığını ve hüküm tahririnde genel geçer bir referans olarak benimsenmediğini göstermektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler./The authors declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler./The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: MFT (%65), AA (%35), Veri Toplanması/Data Collection: MFT (%60), AA (%40), Veri Analizi/Data Analysis: MFT (%65), AA (%35), Makalenin Yazımı/Writing up: MFT (%70), AA (%30), Makale Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: MFT (%70), AA (%30).

Kaynakça

- Abdulazîz el-Buhârî, Ahmed b. Muhâmmmed Aluiddîn. *Keşfu'l-esrâr an usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. İstanbul: Şeriketü's-Sehafeti'l-Osmaniyye, 1308/1890.
- Aktepe, İsak Emin. "İmam Şâfiî'nin Ehl-i Kelâm ve Mâlikîlere Karşı Hadis Savunusu". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/1 (Haziran 2008), 111-133.
- Aktepe, İsak Emin. *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Aliyyü'l-Kârî, Nureddin Ebu'l-Hasan Ali b. Sultan Muhammed Ali. *Fethu babil-inaye bi-şerhin-nikâye*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Erkâm, 1997/1418.
- Aslan, Nasi. "Haneîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Temmuz-Aralık 2004), 19-31.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed *el-Minhetu's-sulûk fî şerhi tuhfeti'l-mülûk*. thk. Ahmed el-Kebîsî. Katar: Vizâretu'l-Avkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1428/2007.
- Baktır, Mustafa. "Umûmü'l-Belvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/155, 156. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bekir, Ahmed. *Histoire de l'École Mâlikite en Orient jusqu'à la fin du moyen âge*. Tunus: y.y., 1962.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Kitâbü's-Süneni'l-kebîr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kahire: Merkezü Hecr, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1993/1414.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl*. 4 Cilt. Kuveyt: Vüzâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994/1414.
- Cüveynî, Ebu'l-Meâli Abdulmelik b. Abdillâh b. Yusuf. *Kitâbu't-telhîs fî usûli'l-fikh*. thk. Abdullah en-Nebâlî- Beşir Ahmed el-Ömerî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996.
- Debûsî, Ebî Zeyd Ubeydullâh b. Ömer b. İsâ. *Takvimu'l-edille fî usûli'l-fikh*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001/1421.
- Demirci, Sümeyye Onuk, "Fukahâ-i Seb'a ve Amel-i Ehl-i Medîne'nin Delil Değeri". *Eski-yeni*. (Eylül 2019) 347-365. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3456859>.

- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Amel-i Ehl-i Medîne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/21-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Ebû Ya'lî, Muhâmmmed b. el-Hüseyn b. Muhâmmmed b. Halef el-Ferrâ, *el-Udde fî usûli'l-fıkh*, thk. Ahmed b. Alî b. el-Mubârekî. 5 Cilt. Riyâd: y.y., 1990/1410.
- Emir Pâdişah, Muhammed Emîn. *Teyşîru't-tahrîr*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1932/1351.
- Ebû Yûsuf, Yakup b. İbrahim. *er-Red alâ siyeri'l-Evzâi*. thk. Ebû-Vefâ el-Afgânî. Haydara-bad: Lecnetü İhyâi'l-Meârif en Numaniyye, ts.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhâmmmed b. Muhâmmmed ed-Dûsî. *el-Mustasfâ*. thk. Muhâmmmed Abdu's-Şaî. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993/1413.
- Heyet. *el-Cami' li ulûmi'l-İmam Ahmed*. 22 Cilt. Mısır: Dâru'l-Felah, 2009/1430.
- Heyet. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024.
- İbn Abidin, Muhammed Emîn. *Haşiyetu Reddû'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1996/1386.
- İbn Abidîn, Muhammed Emin. *Minhetu'l-hâlik ala'l-bahri'r-râik (el-Bahru'r-râik ile birlikte)*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-İslamî, ts.
- İbn Emir el-Hâc, Muhammed b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tahrîr*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1318.
- İbn Hazm, Ebû Muhâmmmed Ali b. Ahmed b. Said. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Şâkir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâkî'l-Cedîde, ts.
- İbn Kayyim, Şemsüddîn Ebi Abdillâh Muhâmmmed el-Cevziyye. 4 Cilt. *İ'lâmü'l-muvakkîn*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1973.
- İbn Nüceym, Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim, *el-Bahru'r-râik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-İslamî, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhâmmmed b. Yezid el-Kazvînî. *Sunen-i İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 5 Cilt. b.y.: Dâru'l-Risâleti'l-Alemiyye, 2009.
- İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhâmmmed b. Abdulvâhîd es-Sivâsî. *et-Tahrîr*. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1932.
- İbnü'l-Kassâr, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî. *el-Mukaddime fî'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kütüb-i-İlmiyye, 2003/1424.
- İbnü's-Sââtî, Ebû'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî. *Nihâyetü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*, thk. Sa'd bin Garir bin Mehdi es-Selemî. Mekke: Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, 1985.
- Îcî, Ebû'l-Fazl Adudüddîn. *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004/1424.
- İzmirli İsmail Hakkı, “Amel-i Ehl-i Medîne Nedir?”. sad. Ali Duman. *Hikmet Yurdu* 8/16 (Temmuz Aralık 2015), 231-240. DOI NUMBER: 10.17540/hikmet.20151612074.
- Kadı İyâz, İyâz b. Mûsâ b. İyâz. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi'l-İmâm Mâlik*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1387.

- Kallek, Cengiz. “Sa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/317-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim. *Nefâisu'l-usûl fî şerhi'l-mahsûl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavvaz. 9 Cilt. Mekke: Mektebetü'nizâr Mustafa el-Bâz, 1995/1416.
- Kelvezânî, Ebu'l-Hattâb Mahfuz b. Ahmed el-Bağdâdî. *et-Temhîd fî usûli'l-fikh*. 4 Cilt. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1985/1406.
- Küçükosman, Hasan. “İmam Muhammed'in Medîne Ehline Yöneltiği Eleştiriler Hakkında Bir İnceleme”. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (Haziran 2023), 42-59. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1258423>.
- Mâlik b. Enes. *Muvatta* (Yahya b. el-Leysî rivayeti). thk Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru'ihyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1985/1406.
- Mâzerî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî. *İzâhü'l-mahsul min burhânî'l-usûl*. thk. Ammâr et Tâlibî. Tunus: Dâru Garbî'l-İslâmî, 1421/2001.
- Merğinanî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye*. thk. Talal Yûsuf. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'ihyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib. *el-Lubâb fî şerhi'l-kitâb*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamit. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1298.
- Mutluay, Baysu. *İmam Mâlik'in Muvatta'ı Bağlamında 'Medîne Ehlinin Ameli' Kavramı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc Ebû'l-Huseyin el-Kuşerî el-Nîsâbü'rî. *Sahîh-i Müslim*. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuh, 1955/1374.
- Özafşar, Mehmet Emin *Hadîsi Yeniden Düşünmek* Ankara: Ankara Okulu Yay., 1998.
- Özdemir, Recep. “İmam Mâlik'in Fıkında “Sünnet” Kavramı”. *EKEV Akademi Dergisi* 20/67 (Aralık 2016), 333-350.
- Özkan, Halil. *İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Sadrüşşeria, Ubeydullah b. Mes'ûd. *et-Tavdîh li metni't-tenkih fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Sayf, Ahmed Nur. *Amelü ehli'l-Medîne beyne mustalahati Mâlik ve arâi'l-usûliyyin*. b.y.: Dâru'l-Buhûsî li'd-Dirâreset'il-İslamiyye, 2000/1421.
- Saymerî, Hüseyin b. Alî. *Ebü Hanîfe ve Ashabuh*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî. 1970
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, 31 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, ts.
- Şafiî, Muhâmmad b. İdris, *el-Ümm*. thk. Ahmed Bedruddin Hassun. 15 Cilt. Dâr Kuteybe, 1996.

- Şa'lân, Abdurrahman b. Abdillâh. *Usûlü'l-fikhi'l-İmam Mâlik*. Riyâd: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Saudi'l-İslâmî, 2003/1424.
- Şenkâtî, Abdullâh b. İbrahim. *Neşru'l-bunûd alâ merâki's-suûd fî usûli'l-fikh*. 2 Cilt. Mağrib: Matbaatu Fudâle, ts.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Alî. *et-Tabsîrâ fî usûli'l-fikh*, thk. Muhâmmmed Hasan Hayto. Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, h. 1403.
- Şürunbulalî, Hasan b. Ammâr b. Ali. *Merâki'l-felah şerhu nuru'l-izah*. thk. Naim Zerzûr. b.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005/1420.
- Taşçı, Betül. *İslam Hukuk Metodolojisinde Amel-i Ehl-i Medîne ve Umûmü'l-Belvâ Kavramlarının Mukayesesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Teftâzânî, Sa'deddîn Mes'ud b. Ömer. *Şerhu't-telvîh alâ't-tavdîh li metni't-tenkih fî usûli'l-fikh*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu Muhammed Ali Subeyh ve Evlâduh, 1957/1377.
- Zengin, İrfan. *İmam Mâlik'in Medîne Ameli Gereği Uygulamadığı Rivayetlerin Değerlendirilmesi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.